

Το άγνωστο αρχαιολογικό έργο της Έβης Στασινοπούλου-Τουλούπα

Ομιλία της Λίλας Μαργακού στην εκδήλωση στη μνήμη της Ε. Τουλούπα

Ο τίτλος του θέματος της σύντομης παρέμβασής μου, *τὸ ἄγνωστο ἀρχαιολογικὸ ἔργο*, ξένισε πολλούς, κυρίως ὁμότεχνους, πού ἐναγωνίως μὲ ρωτοῦσαν, ἐάν, πράγματι ὑπάρχουν *ἀρχαιολογικὲς μελέτες τῆς Έβης*, ἀδημοσίευτες, ἄγνωστες στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἐν μέρει δικαιολογημένο, καθὼς στὰ τελευταία χρόνια, τὸ δῶνυμο *ἀρχαιολογικὸ ἔργο* πρωτίστως δηλώνει τὶς ποικίλες *ἐργασίες πεδίου*, ἐπιφανειακὲς ἐρευνες, ἀνασκαφικὸ ἔργο, κτλ., ὅπως τῶν κατὰ τόπους Έφορειῶν, ἀπὸ τὴν Μακεδονία ἕως τὴν Δωδεκάνησο, τὴν Κρήτη, κ.ά.

Παρακάμπτοντας τὸν σκόπελο τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ἀκριβοῦς νοηματικοῦ περιεχομένου αὐτοῦ τοῦ πολυσήμαντου δῶνυμου, ἐπισημαίνω, ὅτι, παρὰ τὶς ἐπικρατοῦσες στὴν νεώτερη ἐπιστημονικὴ ἐρευνα τάσεις ἐξειδίκευσης ἢ/καὶ θεωρητικῶν, συνήθως *μονοδιάστατων* προσεγγίσεων, ἡ γνώση τῆς ἱστορίας κάθε *ἀρχαιολογικοῦ ἔργου* ἀποτελεῖ στέρεο ὑπόβαθρο γιὰ τὸ θεωρούμενο ὡς ἀμιγῶς *ἐπιστημονικὸ*.

Ὅμως, μολονότι, τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο τῆς Έ.Τ., ἀπὸ τὰ νεανικά της χρόνια, ἀπὸ τὸ 1955, συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴν ἀνασύσταση τοῦ *Έθνικοῦ Μουσείου* στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια, μὲ τὶς πολύμορφες ἐργασίες γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς περιώνυμης ἐπανεκθεσης τῶν ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τοὺς Χρήστο καὶ Σέμνη Καρούζου, ἐκτὸς ἀπὸ ὀλίγες γραπτὲς ἀναφορές, εἶναι ἐλάχιστα γνωστό.

Σημαντικὰ ὅμως εἶναι τὰ λιγοστὰ πού γράφει ἡ Σέμνη γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Μουσείου στὸ ἐξαιρετο, σφιχτογραμμμένο, εἰσαγωγικὸ σημειώμα της στὸ *Ανθολόγημα Θησαυρῶν τοῦ Έθνικοῦ Μουσείου* τῶν Χρ. καὶ Σ. Καρούζου, πού ἐξεδόθη τὸ 1981 ἀπὸ τὸ Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς. Ἐδῶ, (σ. 16), ἀναφερόμενη στὴν ἐκθεση τῶν Μυκηναϊκῶν σημειώνει ὅτι «ἡ Έ.Τ. συμπαραστάθηκε στὴν προσπάθεια αὐτὴν μὲ ἐπίπονη ἐργασία». Ὅταν, ἐν συνεχείᾳ μνημονεύει τὴν ἐκθεση χαλκῶν τῶν Ἱστορικῶν χρόνων, τὴν ἀποκαλεῖ *πολύτιμον βοηθόν*, προσθέτοντας ὅτι «συνέβαλε πολὺ στὴν τακτοποίηση τῆς μεγάλης ἀποθήκης τῶν χαλκῶν».

Γιὰ τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο τῆς Έβης, κυρίως κατὰ τὴν θητεία της στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο πολὺτιμες, αὐθεντικὲς πληροφορίες ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴν ὁμιλία της μὲ θέμα «*Αναμνήσεις ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο*», πού δημοσιεύτηκε τὸ 2014 στὸ *Ανθέμιο*, τὸ ἐνημερωτικὸ περιοδικὸ τῆς ΕΦΑ (2013-2014).

Ἡ Μελίνα Μερκούρη, ἡ Λίλα Μαργακού καὶ ἡ Έβη Τουλούπα
στὰ Γιάννενα

Ὡστόσο, ἐπειδὴ ἀπὸ τὰ φοιτητικά μου χρόνια, τὸ 1959, πού πρωτοπάτησα στὸ ἄδυτον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, εἶχα τὴν τύχη ὄχι μόνον νὰ γνωρίσω ἕνα *καινούργιο, κόσμο μέγα*, ἀλλὰ νὰ μὲ *πάρει ἡ Έβη ἀπὸ τὸ χέρι*, καὶ νὰ μὲ ὀδηγήσει παντοῦ, ἰδίως στὸν λαβύρινθο τῶν ὑπογείων, στὶς ἀποθήκες τῶν γλυπτῶν, ὅπου, ὅταν «ξεφοβήθηκα», σιγά-σιγά ἄρχισα καὶ νὰ *μαθαίνω νὰ βλέπω*, κατὰ τὴν ρήση τοῦ L. Da Vinci «*saper vedere*».

Ἔτσι, μολονότι, θὰ μπορούσα νὰ διηγοῦμαι ὥρες γιὰ αὐτὲς τὶς ἀξέχαστες, πολὺτιμες ἐμπειρίες μου, ἐσκεμμένα περιορίζομαι στὴν *Χαλκοθήκη*, τὴν ἀποθήκη μικρῶν χαλκῶν ἀντικειμένων τῶν Ἱστορικῶν χρόνων. Ἐδῶ, ὄχι μόνον πῆρα τὰ πρῶτα μαθήματα «*ἐφηρμοσμένης ἀρχαιολογίας*», ἀλλὰ ἔμαθα καὶ πολλὲς *καινούργιες λέξεις*, μερικὲς

μάλιστα πρωτάκουστες, παντελῶς ἄγνωστης σημασίας, ὅπως *ἐγκιβωτισμός*, ἡ περιλάλητη πράξη ἐφηρμοσμένου πατριωτισμοῦ τῆς ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων γιὰ τὴν διάσωσή τους, *ἐκκιβωτισμός*, κτλ.

Ἡ Έβη Τουλούπα μὲ τοὺς Μανόλη Κορρέ καὶ Wolfram Hoerpfner
στο Βερολίνο

Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ μεστή, γλαφυρὴ διήγηση τῆς Σέμνης Καρούζου, «ὅταν ὁ στρατὸς κατοχῆς ἔμπαινε στὴν πρωτεύουσα τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1941, εἶχε πᾶ συμπληρωθῆ τὸ ἔργο τῆς ἀπόκρυψης* τῶν ἀρχαίων θησαυρῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Ἐξ ὀλόκληρους μῆνες, ὅσο κράτησε τὸ Ἀλβανικὸ ἔπος, χρειάσθηκαν γιὰ νὰ φυλαχθοῦν τὰ ἀρχαῖα μας... Πρὶν νὰ δύση ἡ σελήνη, συγκεντρώνονταν στὸ Μουσεῖο ὅσοι εἶχαν ἀναλάβει τὴν ἐργασία τούτη, νύκτα ἐφευγαν τὸ βράδυ γιὰ νὰ πᾶνε στὰ σπίτια τους».

[* Σημειωτέον ὅτι στὸ θέμα τῆς ἀπόκρυψης τῶν ἀρχαίων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου πρώτη ἀναφέρεται συνοπτικὰ ἡ Σέμνη Καρούζου (βλ. *Ανθολόγημα* 1981). Ἐκτενῶς, γιὰ τὰ σπουδαιότερα Μουσεία τῆς Ἑλλάδας ἐξετάζεται ἀπὸ τὸν Β.Χ. Πετράκο, Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων ἑ.τ. καὶ γενικὸ γραμματεὰ τῆς Ἀθῆνας Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, στὸ περιοδικὸ *Μέντωρ* 31, 1994. Σταθμὸ βέβαια ἀποτελεῖ τὸ πρόσφατο (2021) ἐκδοθὲν ἀπὸ τὴν Ἐν Ἀρχαιολογικῆ Ἐταιρεία πεντάτομο, μνημειώδες ἔργο τοῦ Β.Χ. Πετράκου, *Τὸ Παρελθόν σὲ Δεσμὰ. Ἡ τύχη τῶν ἀρχαιοτήτων στὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον καὶ τὴν Κατοχή*].

Στὴν Χαλκοθήκη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν σχολαστικὸ ἔλεγχο τῶν ἀριθμῶν *πρωτοκόλλου ἐγκιβωτισμοῦ*, Εὐρητηρίων κτλ., ἀξιώθηκα νὰ βιώσω καὶ κάτι ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἐργασίες τοῦ *ἐκκιβωτισμοῦ*, τῆς ὀλοκλήρωσης δηλαδὴ τοῦ ἀνοίγματος τῶν κιβωτίων πού περιεῖχαν τὰ ἀρχαῖα. Παρὰ τὶς ἀπερίγραπτες δυσκολίες πού ἀναφέρει ἡ Έβη στὶς *Αναμνήσεις* γιὰ τὴν τακτοποίηση τῶν χαλκῶν, τὴν ἰδιαίτερως ἀνθυγεινὴ ἀτμόσφαιρα, ἀφοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν σκόνη, τὶς βρωμιές, ὅπως γράφει, «ο *χημικὸς* του Μουσείου, πού ἐβλεπε πόσα ἀντικείμενα εἶχαν οξειδωθεῖ ἀπὸ τὴν υγρασία, μου ἐπέβαλε νὰ πίνω γάλα»...

Ἡ Έβη Τουλούπα μὲ τὸν Stephen Miller

Ἐπειδὴ τὰ εἶχε ὅλα ταξινομήσει μὲ κόπο, γνώση καὶ περισσὴ ἀκρίβεια, σύμφωνα μὲ τὸν τόπο προέλευσής τους, καὶ μάλιστα μὲ ὀρθὰ μεταγραμμένα τοπωνύμια, ὅλοι στὸ Μουσεῖο ἀποκαλοῦσαν τὴν Χαλκοθήκη «Φαρμακεῖο».

Ὅμως, ἡ Ἔβη, προφανῶς δὲν εἶχε πλήρως καταλάβει τὴν σημασία πού ἀπέδιδαν στὸ ἔργο της στὴν Χαλκοθήκη ὁ Χρ. καὶ ἡ Σ. Καρούζου, γι' αὐτὸ καὶ γράφει: «...ὅμως στὶς Ἐπιφυλλίδες τῆς Σέμνης, πού δημοσίευσε ὁ Βασίλειος Πετράκος,* ἀνακάλυψα μία φράση πού μὲ συγκίνησε “Ἡ Δις Ἔβη Στασινοπούλου πού ἀνέλαβε τὸ δύσκολο τοῦτο ἔργο,** τὸ προχώρησε, μὲ θέληση, μὲ γνώση, μὲ ἐπιμονή, μὲ φανερό, ἄν καὶ διακριτικὸ πάθος...”».

[* Σέμνης Καρούζου, *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ*, τόμ. I καὶ II, ΒΑΕ ἀρ. 372, ἐκδίδονται ὑπὸ Β.Χ. Πετράκου, Ἀθῆναι 2011.

** Ὅπως σημειώνει, «τοῦτο τὸ ἔργο: (ἐννοεῖ τὴν ἐκθεση στὴν αἴθουσα Καραπάνου) ἦταν ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς αἴθουσες πού προρίζονταν γιὰ τὴν ἐκθεση τῶν χαλκῶν ἀντικειμένων».]

Στὰ ὅσα καίρια χαρακτηριστικὰ ἐπισημαίνει ἡ Σέμνη στὴν σφιχτογραμμένη, λιτὴ περιγραφή τῆς Ἔβης, θὰ προσέθετα καὶ τὴν ἀτελείωτη ὑπομονὴ καὶ τοὺς παντοίους συνεχεῖς ἀγῶνες της...

Ἡ Ἔβη Τουλούπα με τοὺς Φ. καὶ Ν. Ζαφειρόπουλο, Χαράλαμφο Μπούρα, Wolfram Hoerfner, Ludwig Schwandner στὴν Ἐδέσσα

Ὡς πρὸς τὶς ὀλίγες δημοσιευμένες μελέτες της, ἡ Ἔβη, μὲ ἀφοπλιστικὴ εὐλικρίνεια, σημειώνει: «ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι βοήθησα πολλοὺς ἀρχαιολόγους νὰ δημοσιεύσουν τὶς ἐργασίες τους, ἐγώ, ἀναλόγως, δὲν παρουσίασα παρά λίγα ἄρθρα, κυρίως γιὰ χάλκινα ελάσματα ἀπὸ τὴν Ακρόπολη, πού φυλάσσονταν στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο».

Ἐπισημαίνω ὅμως, ὅτι, παρ' ὅτι δὲν εἶναι ἡσσοнос σημασίας καὶ ἡ πολύμορφη συμβολὴ της στὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο ἰδίως νέων Ἀρχαιολόγων, Ἑλλήνων καὶ Ξένων, ἐν πολλοῖς παραμένει ἄγνωστη, σὰν τὶς ὄψεις ἀδήλων. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω τὴν ἐνθάρρυνση, τὴν ἐπίμονη προτροπὴ καὶ καθοδήγησή της γιὰ συστηματικὴ ἔρευνα γνωστοῦ ἢ/καὶ ἄγνωστοῦ ὑλικοῦ, κυρίως τὴν ὑποστήριξη

χορήγησης ἄδειας μελέτης καὶ κυρίως ἐπιστημονικῆς δημοσίευσης

Εὐελπιστῶ, πῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σημαντικὸ ἀρχαιολογικὸ τῆς ἔργο, τὸ κατ' ἐξοχὴν γνῶρισμα τῆς Ἔβης, τὸ *συγχαίρειν* καὶ τὸ *συναλγεῖν*, νὰ χαίρεται μὲ τῶν ἄλλων τὴν χαρὰ καὶ νὰ συμπονεῖ, καθὼς καὶ ἡ ἀειφόρος ζωντάνια καὶ τῆς καρδιάς τὸ *πύρωμα*, γιὰ πολλὰ χρόνια θὰ ἐμπνέουν καὶ θὰ στηρίζουν ἰδίως τοὺς νέους πού πρόφθασαν νὰ τὴν γνωρίσουν.

Αἴλα Ι. Μαραγκοῦ

Ὁμότιμη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

Ἡ προσφορά τῆς Ἔβης Τουλούπα στὴ μελέτη τῶν χάλκινων καὶ ἄλλων μετάλλινων ευρημάτων τῆς Ακρόπολης

Η γνωριμία μου με τὴν Ἔβη Τουλούπα ἀνάγε-
ται στὴν ἐποχὴ, ὅταν ἀκόμη προσπαθοῦσα νὰ
βρῶ τὸν βηματισμὸ μου στὸ χώρο τῆς Ἀρχαιολογίας
ευρισκόμενη στὸ μεταίχμιό μεταξὺ δύο κόσμων: στὸν
κόσμο τῶν σπουδῶν στὴν τότε Δυτικὴ Γερμανία καὶ
στα πρώτα, δειλὰ βήματα πού ἔκανα στὴν Ελλάδα,
ὡς πρωτοδιορισμένη ἐπιστημονικὴ συνεργάτις τῶν
ἀνασκαφῶν τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτού-
του στὴν Ολυμπία. Τὴν πρώτη μας «ἐπίσημη» συνά-
ντηση τὴν οφείλω στὴν ἀξέχαστη Σέμνη Καρούζου,
πού με εἶχε καλέσει σὲ δει-
πνο, ὅπως συνήθιζε, ἀνα-
μειγνύοντας τοὺς νέους με
τοὺς παλαιότερους, μαζί
με τὴν Ἔβη ἀλλὰ καὶ με
τοὺς τότε, ἐπίσης νέους,
τὴν Χριστίνα Βλασσοπού-
λου καὶ τὸν Κώστα Ζάχο
σὲ ἓνα εστιατόριο στὸ Κο-
λωνάκι. Δὲν εἶναι τυχαῖο
ὅτι στὴ συνέχεια οἱ δρό-
μοι μας διασταυρώθηκαν
συχὰ καὶ με τοὺς δύο.

Ἡ Ἔβη ἐδείξε ἀμέσως συ-
μπάθεια γιὰ τὸ πρόσωπό
μου, ἴσως λόγῳ κάποιων κοινῶν καταβολῶν. Ὅπως
αργότερα συνειδητοποίησα, προερχόμαστε καὶ οἱ δύο
ἀπὸ τὸ ἴδιο σχολεῖο, τὴ Γερμανικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν.
Ἄλλωστε εἶχε καὶ ἰδιαίτερη σύνδεση με τὴν Ολυμπία
λόγῳ τῆς φιλίας τῆς με τὸν Emil Kunze.

Παρά τὴ διαφορὰ τῆς ηλικίας μας λοιπὸν ἡ σχέση μου
με τὴν Ἔβη Τουλούπα παρέμεινε ὅλα τα χρόνια πού
ἀκολούθησαν πολὺ ἐγκάρδια καὶ θὰ μπορούσα νὰ δι-
ηγηθῶ ἀναρίθμητες ἀναμνήσεις ἀπὸ πασχαλινές καὶ
καλοκαιρινές συναντήσεις στὴν Αἴγινα, κοινές μετα-
βάσεις στὴν Τζιά, συζητήσεις γιὰ τὰ ακρωτήρια τῶν
ναῶν τὴν ἐποχὴ πού ἔγραφε τὴ διατριβή της, παρα-

κολουθήσεις ἔργων στὸ θέατρο ἢ στὸν κινηματογράφου
ὡς σινεφίλ, ποικίλες ἐκδηλώσεις, συναντήσεις καὶ συ-
νεστιάσεις με κοινούς φίλους, κυρίως γερμανοὺς ἀλλὰ
καὶ ἄλλους πολλοὺς.

Τέλος δὲν εἶναι ἀνάγκη στὸ πλαίσιο αὐτὸ νὰ σταθῶ
στὴν προσωπικότητά της. Μέσα μου κρατῶ με συ-
γκίνηση ἓναν ἄνθρωπο σπάνιο, πού με διακριτικὴ καὶ
ἐμφυτὴ ευγένεια σκεφτόταν τοὺς ἄλλους, πάντα ἐτοιμὴ
νὰ συνδράμει, νὰ φιλοξενήσει, νὰ περιποιηθεῖ. Μία
πραγματικὴ ἀρχόντισσα.

Ἡ πρόσκληση γιὰ συμμετοχὴ στὴ σημερινὴ ἡμερίδα,
γιὰ τὴν ὁποία θὰ ἠθέλα νὰ ευχαριστήσω ἰδιαίτερα

τὴν Ἐνωση τῶν Φίλων τῆς
Ακροπόλεως καὶ τὴ Φανή
Μαλλοῦχου-Tufano, μου
ἔδωσε τὴν ευκαιρία νὰ
ξαναδῶ στὸ σύνολό του
τὸ γραπτὸ τῆς ἔργο, τὸ
ἀφιερωμένο στὴ μελέτη
τῶν μετάλλινων ευρημά-
των ἀπὸ τὴν Ακρόπολη,
πού εἶχαν βρεθεῖ μεταξὺ
τῶν ἐτῶν 1885 καὶ 1889
στὶς ἀνασκαφές τῶν Καβ-
βαδία-Kawerau. Τα ἔργα
αὐτὰ τὴν εἶχαν ἤδη ἀπα-
σχολήσει κατὰ τὴν ἐποχὴ

*Ἡ Ε. Τουλούπα στὸ Μουσεῖο τῆς Ακρόπολης, τὸ 2013, μπροστὰ
στὸ χάλκινο Γοργόνειο, πού ἀνακάλυψε στὶς ἀποθήκες τῶν ΕΑΜ
καὶ πρώτη δημοσίευσε*

κατὰ τὴν ὁποία εἶχε ἐργασθεῖ στὸ τμήμα Χαλκίνων
τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ἀρχικὰ ὑπὸ
τον Βασίλειο Καλλιπολίτη καὶ μετέπειτα ὡς Προϊστα-
μένη τῆς Συλλογῆς. Τῆς οφείλουμε λοιπὸν ὅτι, παρά
τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἦταν ἀγνωστα στὴν ἔρευνα, ἐφό-
σον εἶχαν ἐν μέρει περιληφθεῖ στὸν κατάλογο τοῦ de
Ridder, ἐκεῖνη τὰ ἀνέσυρε ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἀφάνεια
ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ σκόνη, πού εἶχε συσσωρευθεῖ ἐπάνω
τους κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου.

Στὸ κείμενό της με τίτλο «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ
Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο», πού δημοσιεύθηκε στὸ *Ἀνθέ-
μιον* γιὰ τὰ 25 χρόνια τῆς Ἐνωσης τῶν Φίλων Ακρο-